

รายงานผลการปฏิบัติงาน

Results of Operations

การซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน กรณีเกิดการระบาดของโรคโปลิโอ
ในพื้นที่ชายแดน

Polio outbreak simulation exercise in Thailand's border areas

ชนินันท์ สนธิไชย

Chaninan Sonthichai

กองโรคติดต่อทั่วไป กรมควบคุมโรค

Division of Communicable Diseases, Department of
Disease Control

DOI: 10.14456/dcj.2022.37

Received: December 9, 2020 | Revised: August 21, 2021 | Accepted: September 2, 2021

บทคัดย่อ

ตามที่นานาชาติประเทศทั่วโลกได้มีข้อตกลงร่วมกันในการกวาดล้างโรคโปลิโอมาตั้งแต่ปี 2531 ถึงแม้ว่าจำนวนผู้ป่วยทั่วโลกจะลดลงเป็นอย่างมาก แต่ก็ยังคงพบการระบาดของเชื้อไวรัสโปลิโอในบางประเทศ อีกทั้งในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมาพบว่าแนวโน้มการเกิดโรคโปลิโอสูงขึ้นในหลายภูมิภาค รวมทั้งพบผู้ป่วยโปลิโอสายพันธุ์วัคซีนกลายพันธุ์ในประเทศใกล้เคียง ประกอบกับองค์การอนามัยโลกได้แนะนำให้ทุกประเทศเตรียมการตอบโต้ภาวะฉุกเฉินหากเกิดการระบาดของโรคโปลิโอ โดยประเทศไทยยังคงอยู่ในภาวะเสี่ยงที่จะรับเชื้อจากนอกประเทศ ประกอบกับเล็งเห็นความสำคัญของการเตรียมความพร้อมดังกล่าว จึงได้จัดการซ้อมแผนบนโต๊ะเพื่อเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉินหากเกิดการระบาดของโรคโปลิโอขึ้นภายในประเทศ เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2563 ณ จังหวัดตาก ซึ่งถึงแม้ว่ากลุ่มอำเภอที่ติดชายแดนจะมีความครอบคลุมการได้รับวัคซีนป้องกันโรคโปลิโอสูงถึงร้อยละ 94.2 แต่ก็ยังคงเป็นหนึ่งในพื้นที่เสี่ยงต่อการระบาดของโรค โดยมีผู้ปฏิบัติงานด้านระบาดวิทยา ด้านการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค ด้านการสื่อสารความเสี่ยง ด้านการตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน และงานด้านควบคุมโรคติดต่อระหว่างประเทศ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับเขตสุขภาพ จังหวัด โรงพยาบาล และหน่วยงานส่วนกลางของกระทรวงสาธารณสุข เข้าร่วมอย่างพร้อมเพรียง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อทดสอบแผนฉุกเฉิน ชักซ้อมการตอบสนองต่อสถานการณ์ และถอดบทเรียน ซึ่งการซ้อมแผนฯ ใช้เวลาทั้งสิ้น 3 ชั่วโมง และสำเร็จลงได้ด้วยการสนับสนุนจากผู้บริหารระดับสูง อีกทั้งเป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ และได้รับข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญเพื่อปรับปรุงแนวทางตอบโต้การระบาดของโรคโปลิโอในด้านบริหารจัดการระบบการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค การสนับสนุนเวชภัณฑ์ การเฝ้าระวังและสอบสวนโรค และการสื่อสารความเสี่ยง เช่นเดียวกับการซ้อมแผนในต่างประเทศ ซึ่งการซ้อมแผนฯ ในครั้งนี้ก่อให้เกิดความตระหนักในการเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือการระบาดของโรคโปลิโอ อีกทั้งยังสามารถนำรูปแบบการซ้อมแผนฯ ไปเป็นต้นแบบการซ้อมแผนในพื้นที่เสี่ยงอื่น ๆ โดยปรับสถานการณ์สมมติให้เข้ากับบริบทของพื้นที่ต่อไป

ติดต่อผู้พิมพ์ : ชนินันท์ สนธิไชย

อีเมล : chaninan33@yahoo.com

Abstract

Polio eradication was initiated in 1988 as a global commitment. Even polio incidence has greatly declined but a number of cases are still being detected in some parts of the world. In the past few years, an increasing trend of global cases has been observed including detection of vaccine-derived poliomyelitis cases in neighboring countries. The World Health Organization (WHO) has recommended its member states to prepare for emergency response to contain potential polio outbreaks. Thailand also has a risk of imported cases which comes to its concern. To address this important health concern, a table-top simulation exercise was conducted on 30 July 2020 in Tak province, which is located on Thailand's western border. Even OPV coverage of its border districts was as high as 94.2%, the province was still considered as high-risk area for polio outbreaks. Participants attending the exercise included health officials working in the areas of epidemiology, immunization, risk communications, emergency response, and control of international communicable diseases representing relevant health agencies at provincial, regional and national levels under the Ministry of Public Health. The objectives were to test an emergency plan, response procedures, and review the lessons learned. The exercise was considered a great success as it had received strong support from senior leadership from relevant health agencies and successfully met its objectives. Subject matter experts have recommended improvements of the guidelines on system management, immunization, logistics/supply, surveillance/investigation, and risk communications, which was similar to this type of exercise in other countries. This activity helped raise awareness about polio outbreak preparedness among related agencies and could also be adopted as a model for other high-risk areas to conduct a simulation exercise in the future.

Correspondence: Chaninan Sonthichai

E-mail: chaninan33@yahoo.com

คำสำคัญ

ซ้อมแผน, โปลิโอ, กวาดล้างโรค, เตรียมความพร้อม

Keywords

simulation exercise, polio, eradication, preparedness

บทนำ

โรคโปลิโอ (Poliomyelitis) เป็นโรคที่เกิดจากการติดเชื้อไวรัสโปลิโอ ก่อให้เกิดอันตรายต่อระบบประสาทไขสันหลัง ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้ป่วยและอาจก่อให้เกิดอาการอัมพาตของกล้ามเนื้อ ทำให้พิการหรือเสียชีวิตได้ ในปี 2531 ที่ประชุมสมัชชาอนามัยโลกได้เห็นชอบร่วมกับนานาประเทศในการกวาดล้างโปลิโอให้หมดไป⁽¹⁾ ประเทศไทยจึงได้เริ่มจัดตั้งระบบเฝ้าระวังผู้ป่วยกล้ามเนื้ออ่อนปวกเปียกเฉียบพลันควบคู่กับการเร่งรัดความครอบคลุมการได้รับวัคซีนป้องกันโรคโปลิโอให้สูงเพียงพอต่อการป้องกันโรคจนพบผู้ป่วยโปลิโอรายสุดท้ายเมื่อปี 2540 และรักษาสถานะการ

ปลอดโรคโปลิโอมาอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม จากการติดตามสถานการณ์โรคโปลิโอในปี 2562⁽²⁾ จำนวนผู้ป่วยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในหลายประเทศ โดยยังคงพบผู้ป่วยโปลิโอสายพันธุ์ก่อโรคตามธรรมชาติ (Wild poliovirus) ใน 2 ประเทศ ได้แก่ อัฟกานิสถาน และปากีสถาน อีกทั้งยังพบผู้ป่วยจากเชื้อไวรัสโปลิโอสายพันธุ์วัชโรคสายพันธุ์ (Circulating vaccine-derived poliovirus: cVDPV) ในหลายภูมิภาครวมถึงประเทศที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับประเทศไทย ได้แก่ เมียนมา ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย และจีน ถึงแม้ว่าระดับความครอบคลุมการรับวัคซีนป้องกันโรคโปลิโอภาพรวมในประเทศจะสูงกว่า ร้อยละ

90⁽³⁾ และมีการรณรงค์ให้วัคซีนป้องกันโรคโปลิโอ ประจำปีในพื้นที่เสี่ยง แต่ประเทศไทยยังคงมีความเสี่ยงสูงต่อการรับเชื้อไวรัสโปลิโอจากนอกประเทศซึ่งมีโอกาสแพร่กระจายเข้ามาในประเทศไทยได้ โดยเฉพาะพื้นที่ที่ติดกับเขตพรมแดน พื้นที่การระบาด พื้นที่ที่มีประชากรต่างดาวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และพื้นที่ที่มีความครอบคลุมการได้รับวัคซีนต่ำหรือไม่ทราบข้อมูลการได้รับวัคซีน

องค์การอนามัยโลกได้ประกาศแผนยุทธศาสตร์การกวาดล้างโปลิโอในฉากสุดท้าย ปี 2562 -2566 (Polio endgame strategy 2019-2023)⁽⁴⁾ ซึ่งประกอบด้วย 1) หยุดยั้งการแพร่กระจายเชื้อเพื่อกวาดล้างโรค 2) บูรณาการงานเฝ้าระวังและให้วัคซีนรวมถึงตอบโต้การระบาด และ 3) การรับรองผลการกวาดล้าง และกักกันเชื้อ อีกทั้งได้แนะนำให้ทุกประเทศเตรียมการตอบโต้ภาวะฉุกเฉินหากเกิดการระบาดของโรคโปลิโอในอนาคต ประกอบกับการประชุมคณะกรรมการรับรองผลการกวาดล้างโปลิโอภูมิภาคเอเชียใต้ และตะวันออก ณ บังกลาเทศ ระหว่างวันที่ 18-19 กันยายน 2562 ได้มีคำแนะนำให้ประเทศสมาชิกจัดทำแผนการตอบโต้ภาวะฉุกเฉินฯ และจัดการซ้อมแผนบนโต๊ะ (Table-top Simulation Exercises) เพื่อทดสอบความเหมาะสมของแผนดังกล่าว⁽⁵⁾

ประเทศไทยในฐานะประเทศสมาชิกองค์การอนามัยโลกเล็งเห็นความสำคัญของการเตรียมความพร้อม จึงได้ปรับปรุงแผนฉุกเฉินและแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ที่อาจมีการระบาดของโรคโปลิโอ โดยเพิ่มเติมแนวทางการประเมินความเสี่ยง ปรับปรุงแนวทางการให้วัคซีนเพื่อควบคุมการระบาด เร่งรัดการเฝ้าระวังผู้ป่วยอาการอัมพาตกล้ามเนื้ออ่อนปวกเปียกเฉียบพลัน การสื่อสารความเสี่ยงและประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการบริหารจัดการตามโครงสร้างระบบบัญชาการสถานการณ์ฉุกเฉิน และได้จัดทำมีการซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน ณ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ในวันที่ 30 กรกฎาคม 2563 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการ

พบผู้ป่วยโรคโปลิโอสายพันธุ์วัคซีนกลายพันธุ์ในฝั่งประเทศเพื่อนบ้านเมื่อปี 2562 โดยจังหวัดตากมีภาพรวมความครอบคลุมการได้รับวัคซีนโปลิโอชนิดหยอดครั้งที่ 3 (OPV3) อยู่ที่ร้อยละ 93.6 แบ่งเป็นกลุ่มอำเภอที่ติดชายแดนร้อยละ 94.2 และกลุ่มอำเภอไม่ติดชายแดนร้อยละ 91.8 ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบแผนฉุกเฉินซักซ้อมกระบวนการตอบสนองต่อสถานการณ์การระบาดและถอดบทเรียนเพื่อนำไปสู่กระบวนการตอบโต้การระบาดของโรคโปลิโอที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์และวิธีการศึกษา

การเตรียมการ

1. กลุ่มโรคป้องกันด้วยวัคซีน กองโรคติดต่อทั่วไป (ชื่อเดิม กองโรคป้องกันด้วยวัคซีน) ได้นำเสนอวาระในการประชุมคณะกรรมการโรคติดต่อแห่งชาติตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 ครั้งที่ 2/2562 ซึ่งได้มีข้อสั่งการให้มีการประเมินความเสี่ยงต่อการเกิดโรคโปลิโอในทุกจังหวัดโดยพิจารณาปัจจัย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านประชากร ด้านการเฝ้าระวังผู้ป่วยอาการอัมพาตกล้ามเนื้ออ่อนปวกเปียกเฉียบพลัน (Acute Flaccid Paralysis: AFP) ด้านภูมิทัศน์โปลิโอ และด้านความยากง่ายหากต้องมีการรณรงค์ โดยผลการประเมินพบจังหวัดเสี่ยงสูง รวมทั้งสิ้น 24 จังหวัด

2. กรมควบคุมโรคร่วมกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตากและสำนักงานเขตสุขภาพที่ 2 ได้พิจารณาเห็นชอบให้จัดการซ้อมแผนในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีแนวพรมแดนติดกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งพบการระบาดของโปลิโอสายพันธุ์วัคซีนกลายพันธุ์เมื่อปี 2562 อีกทั้งเป็นช่องทางเข้าออกประเทศที่สำคัญ มีการเคลื่อนย้ายประชากรสูง มีประชากรต่างดาวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีความไม่แน่นอนเกี่ยวกับสถานะภูมิคุ้มกัน โดยได้แต่งตั้งคำสั่งกรมควบคุมโรคที่ 401/2563 เรื่อง คณะทำงานเตรียมการจัดการจัดการซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน กรณีโรคโปลิโอ ระดับกรมควบคุมโรค เพื่อจัดเตรียมการฝึกซ้อม

3. กำหนดวัตถุประสงค์การซ้อมแผนฯ ซึ่งได้แก่ 1) เพื่อทดสอบแผนฉุกเฉินและแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ที่อาจมีการระบาดโรคโปลิโอ 2) ซักซ้อมกระบวนการในการตอบสนองต่อสถานการณ์โรคโปลิโอของระบบสาธารณสุขในพื้นที่เสี่ยง 3) ถอดบทเรียนจากการซ้อมแผนและปรับปรุงแผนเตรียมความพร้อมฯ ให้เหมาะสมต่อไป

4. ทบทวนแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการตอบโต้ภาวะฉุกเฉินกรณีการระบาดของโรคโปลิโอของกรมควบคุมโรค⁽⁶⁻⁷⁾ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 1) แผนฉุกเฉินและแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ที่อาจมีการระบาดของโรคโปลิโอ ปี 2549 2) แนวทางการซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉินกรณีเกิดการระบาดของโรคโปลิโอในประเทศไทย ปี 2560 3) Polio Outbreak Simulation Exercise (WHO Europe 2015) 4) Standard Operating Procedures: Responding to a Poliovirus Event or Outbreak (Jan 2019) และ 5) คู่มือการซ้อมแผนป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

5. จัดทำเอกสารสำหรับการซ้อมแผนฯ จำนวน 3 ฉบับให้สอดคล้องกับคำแนะนำขององค์การอนามัยโลก ได้แก่ 1) แผนฉุกเฉินและแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ที่อาจมีการระบาดของโรคโปลิโอ⁽⁸⁾ 2) แนวทางการซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน กรณีเกิดการระบาดของโรคโปลิโอ⁽⁹⁾ 3) รายละเอียดการตอบสนองต่อสถานการณ์สมมติแต่ละลำดับ

6. ประชุมเตรียมการซ้อมแผนฯ เพื่อชี้แจงโดยวิทยากรจากส่วนกลาง 1 ครั้ง และประชุมเพื่อซักซ้อมความเข้าใจผ่านระบบการประชุมทางไกลร่วมกับหน่วยงานระดับพื้นที่ 2 ครั้ง

การซ้อมแผน

1. รูปแบบการซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉินกรณีเกิดการระบาดของโรคโปลิโอในครั้งนี้เป็นการซ้อมแผนบนโต๊ะ ณ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ระยะเวลา 1 วัน แบ่งเป็น 1) การซ้อมแผน

ตามสถานการณ์สมมติ 2 ชั่วโมง 30 นาที และ 2) การถอดบทเรียนและสรุปผลการฝึกซ้อม⁽¹⁰⁾ 30 นาที โดยผู้ตรวจราชการกระทรวงสาธารณสุข เขตสุขภาพที่ 2 ให้เกียรติเป็นประธานในพิธีเปิด นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดตาก และผู้ทรงคุณวุฒิกรมควบคุมโรค ให้เกียรติเป็นประธานการซ้อมแผน

2. กรอบการซ้อมแผนประกอบด้วย 3 ลำดับสถานการณ์สมมติ ได้แก่

2.1 กระทรวงสาธารณสุขได้รับรายงานว่าพบผู้ป่วยเด็กอายุ 2 ปี มีอาการอัมพาตกล้ามเนื้ออ่อนปวกเปียกเฉียบพลัน 1 ราย ในฝั่งประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีชายแดนติดกับจังหวัดตาก โดยผลการตรวจทางห้องปฏิบัติการยืนยันการติดเชื้อโปลิโอสายพันธุ์วัคซีนกลายพันธุ์ สายพันธุ์ที่ 1 (cVDPV1)

2.2 โรงพยาบาลแห่งหนึ่งในจังหวัดตากได้รายงานว่ามีผู้ป่วยเด็กอายุ 5 ปี เป็นบุตรของแรงงานชาวต่างชาติซึ่งอาศัยอยู่ในที่พักคนงานแห่งหนึ่ง มีประวัติเดินทางเข้ามายังประเทศไทย 2 สัปดาห์ก่อนเริ่มมีอาการ และได้เก็บตัวอย่างอุจจาระ 2 ตัวอย่างตามแนวทางการเฝ้าระวังโรค ต่อมาพบว่าผลการแยกเชื้อไวรัสโปลิโอจากตัวอย่างอุจจาระของผู้ป่วยให้ผลบวก และผลการตรวจแยกสายพันธุ์พบเชื้อโปลิโอสายพันธุ์วัคซีนกลายพันธุ์สายพันธุ์ที่ 1 (cVDPV1) ซึ่งเป็นชนิดเดียวกับผู้ป่วยในประเทศเพื่อนบ้าน อีกทั้งองค์การอนามัยโลกได้ประกาศภาวะฉุกเฉินทางสาธารณสุขให้มีการคัดกรองผู้เดินทาง ณ ช่องทางเข้าออกระหว่างประเทศ

2.3 ระบุควบคุมการระบาดได้ โดยจากการเฝ้าระวังอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 6 เดือน ไม่พบผู้ป่วยรายใหม่ในจังหวัดเพิ่มเติม ข้อมูลจากกระทรวงสาธารณสุขไม่พบผู้ป่วยรายใหม่ในจังหวัดอื่น ๆ เช่นเดียวกัน และองค์การอนามัยโลกได้แจ้งข้อมูลเพิ่มเติมว่าจากการเฝ้าระวังในพื้นที่ระบาดของประเทศเพื่อนบ้าน ไม่พบผู้ป่วยรายใหม่เพิ่มเติม

3. ผู้เข้าร่วมการซ้อมแผนรวมทั้งสิ้น 59 คน ประกอบด้วย

3.1 วิทยากรกระบวนการ (Facilitator)

จากหน่วยงานระดับส่วนกลาง ได้แก่ กลุ่มโรคป้องกันด้วยวัคซีน กองโรคติดต่อทั่วไป (ชื่อเดิม กองโรคป้องกันด้วยวัคซีน) กองควบคุมโรคและภัยสุขภาพในภาวะฉุกเฉิน กองระบาดวิทยา กองโรคติดต่อทั่วไป กองด่านควบคุมโรคติดต่อระหว่างประเทศ สำนักสื่อสารความเสี่ยงและพัฒนาพฤติกรรมสุขภาพ และฝ่ายไวรัสระบบทางเดินอาหาร สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สาธารณสุข จำนวนทั้งสิ้น 8 คน ซึ่งเป็นผู้แจ้งรายละเอียดสถานการณ์ สมมติ ให้ข้อมูลเพิ่มเติม และแนะนำแนวปฏิบัติที่เหมาะสม

3.2 ผู้เข้ารับการฝึกซ้อม (Participant) ทั้งสิ้น 34 คน จากสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 2 พิษณุโลก 7 คน สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตาก 9 คน โรงพยาบาลแม่สอด 13 คน จังหวัดตาก และหน่วยงานเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง 5 คน โดยมีบทบาทในการชี้แจงแนวปฏิบัติตามภารกิจหน้าที่ของหน่วยงานเพื่อตอบสนองสถานการณ์สมมติและแจ้งผลการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรม

3.3 ผู้สังเกตการณ์ (Observer) ประกอบด้วย ผู้แทนจากคณะกรรมการรับรองผลการกวาดล้างโปลิโอและการกำจัดโรคหัดแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญจากกรมควบคุมโรค และผู้แทนสำนักงานองค์การอนามัยโลก ประจำประเทศไทย จำนวน 6 คน ทำหน้าที่สังเกตกระบวนการตอบสนองต่อเหตุการณ์และเสนอแนะประเด็นการพัฒนาแนวทางตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน

3.4 ผู้บริหาร ผู้ประสานงาน และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง จำนวน 11 คน

4. เอกสารสำหรับการฝึกซ้อมประกอบด้วย

- 1) แผนฉุกเฉินและแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ที่อาจมีภาวะระบาดโรคโปลิโอ
- 2) แนวทางการซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน กรณีเกิดการระบาดโรคโปลิโอ และ
- 3) รายละเอียดการตอบสนองต่อสถานการณ์สมมติแต่ละลำดับ

5. กระบวนการฝึกซ้อมมีขั้นตอนดังนี้ 1) วิทยากรกลางและผู้แทนหน่วยงานแจ้งสถานการณ์สมมติ

แต่ละลำดับ 2) ผู้เข้ารับการฝึกซ้อมจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด โรงพยาบาล และสำนักงานป้องกันควบคุมโรคแจ้งการดำเนินงานในแต่ละสถานการณ์ตามลำดับขั้นตอนจริง โดยแบ่งเป็นการตอบสนองในด้าน 2.1) ระบาดวิทยา 2.2) สร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค 2.3) สื่อสารความเสี่ยง 2.4) ตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน 2.5) ช่องทางเข้าออกระหว่างประเทศ 3) ประสานการฝึกซ้อมสรุปผลการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอน และ 4) ชักถามและให้ข้อเสนอแนะ

6. กระบวนการตอบสนองในแต่ละด้าน มีรายละเอียด ดังนี้

6.1 ด้านระบาดวิทยา

- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และหน่วยบริการเร่งรัดเพิ่มความเข้มข้นในการเฝ้าระวังและสอบสวนผู้ป่วยอาการอัมพาตกล้ามเนื้ออ่อนปวกเปียกเฉียบพลัน (AFP)

- ทีมเฝ้าระวังสอบสวนเคลื่อนที่เร็ว ลงพื้นที่ค้นหาผู้สัมผัสและผู้ป่วยเชิงรุก

- กรมควบคุมโรคติดตามสถานการณ์การระบาดของโรคโปลิโอในประเทศเพื่อนบ้านอย่างต่อเนื่อง

6.2 ด้านการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค

- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดประเมินระดับความเสี่ยงของพื้นที่ รวมทั้งตรวจสอบความครอบคลุมการได้รับวัคซีนป้องกันโรคโปลิโอ

- หน่วยบริการสำรวจเป้าหมายการรณรงค์ในเด็กไทยอายุต่ำกว่า 5 ปี และเด็กต่างชาติอายุต่ำกว่า 15 ปี ในพื้นที่เสี่ยงสูง

- รณรงค์ให้วัคซีนป้องกันโรคโปลิโอ bivalent oral poliovirus vaccine (bOPV) โดยสร้างความร่วมมือกับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่

- กรมควบคุมโรคจัดท้าวัดขึ้นสำหรับการรณรงค์ และจัดส่งไปยังพื้นที่เป้าหมายโดยเร็ว

6.3 ด้านสื่อสารความเสี่ยง

- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และหน่วยบริการเผยแพร่ความรู้เรื่องการป้องกันโรคโปลิโอ เช่น

รับประทานอาหารที่สะอาด ถูกสุขอนามัย ดื่มน้ำสะอาด ล้างมือหลังขับถ่าย รวมทั้งเชิญชวนให้ประชาชนพาบุตรหลานมารับวัคซีนให้ครบตามเกณฑ์

6.4 ด้านการตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน

- สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเปิดศูนย์ปฏิบัติการภาวะฉุกเฉิน พร้อมกำหนดโครงสร้างระบบบัญชาการเหตุการณ์ แต่งตั้งผู้บัญชาการและกลุ่มภารกิจที่จำเป็น

- สำนักงานป้องกันควบคุมโรคติดตามการดำเนินงาน และเชื่อมโยงการประสานงานระหว่างกรมควบคุมโรค และจังหวัด

6.5 ด้านช่องทางเข้าออกระหว่างประเทศ

- ด้านควบคุมโรคติดต่อระหว่างประเทศ คัดกรองประวัติการได้รับวัคซีนของผู้เดินทางตามประกาศขององค์การอนามัยโลก

7. การบันทึกข้อมูลการซ้อมแผน โดยคณะทำงานด้านประเมินผล ภายใต้คณะทำงานเตรียมการจัดการฝึกซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉิน กรณีโรคโปลิโอ ระดับกรมควบคุมโรค ได้สังเกตและบันทึกขั้นตอนการตอบสนองต่อสถานการณ์การระบาดในแต่ละลำดับสถานการณ์สมมติ รวบรวมข้อเสนอแนะจากผู้สังเกตการณ์ และประมวลผลเพื่อสรุปข้อเสนอแนะสำหรับปรับปรุงกระบวนการในแต่ละด้านต่อไป

ผลการดำเนินงาน

คณะผู้สังเกตการณ์ได้สังเกตกระบวนการซ้อมแผนฯ และให้ความเห็นต่อการซ้อมแผนในครั้งนี้ว่าสอดคล้องวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ อีกทั้งนับเป็นจุดเริ่มต้นในการยกระดับการซ้อมแผนเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับตอบโต้การระบาดของโรคโปลิโอในครั้งต่อไป ทั้งนี้ คณะผู้สังเกตการณ์ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นที่ควรปรับปรุงของแผนฉุกเฉินฯ รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาแนวทางการปฏิบัติงานในแต่ละด้านให้มีความเหมาะสม ดังนี้

ด้านบริหารจัดการระบบ

- ทบทวนระบบบัญชาการเหตุการณ์และข้อสั่งการเพื่อตอบโต้เหตุการณ์ให้มีความชัดเจน

- พิจารณาเกณฑ์การเปิดศูนย์ปฏิบัติการภาวะฉุกเฉินโดยให้เริ่มดำเนินการตั้งแต่พบผู้ป่วยรายแรกที่ประเทศเพื่อนบ้านเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องได้เตรียมความพร้อมและสามารถควบคุมโรคได้ทันเวลาเมื่อมีการแพร่ระบาดเข้ามาในพื้นที่

- ปรับปรุงแผนการตอบโต้การระบาดของโรคโปลิโอให้มีรายละเอียดเพิ่มเติม และปรับสถานการณ์สมมติให้มีรายละเอียด ความชัดเจนเพิ่มขึ้น และควรใช้ข้อมูลในพื้นที่จริง

- พื้นที่เสี่ยงสูงควรทบทวนแผนฉุกเฉินและจัดการฝึกซ้อมตามความเหมาะสม

ด้านการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค

- ควรจัดทำรายละเอียดขั้นตอนการณรงค์ให้วัคซีนเสริมสำหรับพื้นที่ การกำหนดขอบเขตการณรงค์ให้สอดคล้องกับการระบาด จำนวนประชากรเป้าหมาย จำนวนวัคซีนที่ต้องการ และเนื่องจากเป็นพื้นที่ชายแดนจึงควรกำหนดแนวทางการให้วัคซีนสำหรับผู้เดินทางให้ชัดเจน

- พิจารณาแนวทางการตรวจสอบประวัติการได้รับวัคซีนหรือการให้วัคซีน ณ ด่านพรมแดน ให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่

ด้านการสนับสนุนเวชภัณฑ์

- จัดเตรียมวัคซีนสำรองเพื่อตอบโต้การระบาดของโรค ทั้งด้านการบริหารคลังวัคซีนภายในประเทศ และการซักซ้อมแนวปฏิบัติเพื่อขอรับการสนับสนุนวัคซีนจากองค์กรระหว่างประเทศ

- พิจารณาแผนการจัดหาหรือสนับสนุนวัคซีนสำหรับผู้เดินทางข้ามพรมแดนให้เพียงพอต่อความต้องการ

ด้านการเฝ้าระวังและสอบสวนโรค

- ควรเพิ่มเติมรายละเอียดและขั้นตอนการสอบสวนโรคเมื่อพบผู้ป่วยโปลิโอในพื้นที่ เช่น การค้นหาผู้สัมผัสเพิ่มเติม การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงทางระบาดวิทยา เป็นต้น

- พิจารณามาตรการเก็บตัวอย่างอุจจาระในหมู่บ้านและตำบลที่พบผู้ป่วยโปลิโอเพื่อประเมินโอกาสในการแพร่กระจายโรค

- พัฒนากลไกการติดตามสถานการณ์โรคจากประเทศเพื่อนบ้านสม่ำเสมอ
ด้านการสื่อสารความเสี่ยง

- ควรจัดทำแผนสื่อสารความเสี่ยงกรณีพบผู้ป่วยโปลิโอ พร้อมประเด็นหลักสำหรับสื่อสารถึงประชาชนให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องให้วัคซีนเสริม นอกเหนือจากวัคซีนในระบบปกติ

- พัฒนากลไกการสื่อสารกับผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่เพื่อสร้างความเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายของการรณรงค์ให้วัคซีน ซึ่งควรดำเนินงานเชิงรุกเพื่อสร้างความครอบคลุมเป้าหมายอย่างสูงสุดโดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางหรือผู้ที่ไม่ถึงบริการ

วิจารณ์

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะปลอดจากการพบผู้ป่วยโปลิโอเป็นเวลากว่า 23 ปีแล้ว แต่จากการติดตามสถานการณ์การระบาดของโรคโปลิโอในช่วงที่ผ่านมาพบแนวโน้มการระบาดเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังพบผู้ป่วยโปลิโอสายพันธุ์วัคซีนกลายเป็นพันธุ์ในประเทศเพื่อนบ้านและประเทศใกล้เคียงกับประเทศไทย เพื่อเป็นการรักษาสถานะการปลอดเชื้อไวรัสโปลิโอ ประเทศไทยจึงต้องจัดให้มีการซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉินฯ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการระบาดของโรคโปลิโอซึ่งอาจเกิดขึ้นในอนาคต

สำหรับการซ้อมแผนเตรียมความพร้อมตอบโต้ภาวะฉุกเฉินฯ ในครั้งนี้ นับว่าเป็นครั้งแรกของภูมิภาคองค์การอนามัยโลกเอเชียใต้และตะวันออก อย่างไรก็ตาม ภูมิภาคองค์การอนามัยโลกยุโรปได้เคยจัดการซ้อมแผนตอบโต้การระบาดของโปลิโอในปี 2554 และ 2556 ซึ่งมีลักษณะเป็นการซ้อมแผนบนโต๊ะเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม มีความแตกต่างในส่วนของสถานการณ์สมมติกับสถานการณ์จริง ซึ่งเป็นการตอบโต้การระบาด

ของเชื้อโปลิโอสายพันธุ์ธรรมชาติและพบผู้ป่วยจำนวนมาก

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการซ้อมแผนในครั้งนี้คือการได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในทุกระดับ อีกทั้งได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารในเชิงนโยบายและงบประมาณ รวมทั้งได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญในด้านวิชาการ

การซ้อมแผนฯ จึงเป็นโอกาสในการทดสอบความเหมาะสมของแผนฉุกเฉินฯ ในการตอบโต้การระบาด โดยได้รับข้อคิดเห็นจากบุคลากรในหน่วยงานเครือข่ายซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่และผู้เชี่ยวชาญที่เข้าสังเกตการณ์ ซึ่งจากการซ้อมแผนฯ ในครั้งนี้พบประเด็นที่ต้องมีการพัฒนาเพิ่มเติม ได้แก่ ระบบบัญชาการเหตุการณ์และแผนฉุกเฉินฯ เพื่อตอบโต้การระบาดของโรคโปลิโอ กลไกการติดตามสถานการณ์ในประเทศเพื่อนบ้าน การบริหารจัดการเพื่อให้วัคซีนเสริมและวัคซีนสำหรับผู้เดินทาง รวมทั้งกลไกการสนับสนุนวัคซีนจากส่วนกลาง การเพิ่มขึ้นตอนการสอบสวนโรคและพิจารณามาตรการตรวจยืนยันในพื้นที่ที่พบผู้ป่วยการพัฒนาแนวทางสื่อสารความเสี่ยงให้ครอบคลุมทั้งบุคลากรสาธารณสุขและประชาชน และการพัฒนารายละเอียดสถานการณ์สมมติสำหรับการซ้อมแผนในครั้งนี้ถัดไป

เนื่องจากการซ้อมแผนตอบโต้การระบาดของโรคโปลิโอยังไม่เป็นที่คุ้นเคยในประเทศไทย การจัดการกิจกรรมซ้อมแผนในครั้งนี้จึงเป็นการสร้างความตระหนักให้แก่ผู้บริหารและบุคลากรในหน่วยงานเครือข่ายได้จัดเตรียมแนวทางและทรัพยากรที่จำเป็นเพื่อให้สามารถตอบสนองได้อย่างมีประสิทธิภาพและทันท่วงทีหากพบการระบาดของโรคโปลิโอขึ้นในพื้นที่

นอกจากนี้ ผลการประเมินความเสี่ยงของประเทศไทยพบว่ายังมีหลายพื้นที่ที่อยู่ในสถานะเสี่ยงสูงต่อการระบาดของโรคโปลิโอ จึงควรจัดให้มีการซ้อมแผนฯ เช่นเดียวกัน โดยสามารถนำรูปแบบการซ้อมแผนฯ ในครั้งนี้ไปเป็นแนวทางโดยปรับสถานการณ์การระบาดของโรคให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ต่อไป

เพื่อให้มั่นใจว่าประเทศไทยมีความพร้อมในการรับมือการระบาดของโรคโปลิโอ ควรมีการซ้อมแผนในพื้นที่เสี่ยงอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งพิจารณากระดับการซ้อมแผนของหน่วยงานส่วนกลางให้ครอบคลุมการบริหารจัดการระดับประเทศเพื่อตอบโต้การระบาดของโรคโปลิโออย่างครบวงจร และสามารถประยุกต์รูปแบบการซ้อมแผนดังกล่าวในการซ้อมแผนตอบโต้ภาวะฉุกเฉินสำหรับโรคที่อยู่ระหว่างการกำจัดกวาดล้างได้ในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณผู้ตรวจราชการกระทรวงสาธารณสุขเขตสุขภาพที่ 2 นายแพทย์ภานุมาศ ญาณเวทย์สกุล ที่สนับสนุนการจัดกิจกรรมซ้อมแผนฯ ในครั้งนี้ รวมทั้งผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญ และบุคลากร จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ โรงพยาบาลแม่สอด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดตาก สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 2 พิษณุโลก หน่วยงานส่วนกลางในสังกัดกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ และกรมควบคุมโรค ตลอดจนคณะกรรมการรับรองผลการกวาดล้างโรคโปลิโอและกำจัดโรคหัดแห่งชาติ และสำนักงานองค์การอนามัยโลกประจำประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

1. World Health Organization. Global eradication of poliomyelitis by the year 2000. Forty-First World Health Assembly; 1988 May 13; Geneva. 1988.
2. Global Polio Eradication Initiative. Polio now [Internet]. [cited 2020 Jul 14]. Available from: <http://polioeradication.org/polio-today/polio-now/>
3. Department of Disease Control, Division of Vaccine Preventable Disease (TH). Coverage survey for basic and school-based immunization 2018. Nonthaburi: Department of Disease Control; 2018. (in Thai)
4. Global Polio Eradication Initiative. Polio endgame strategy 2019–2023. Geneva: Global Polio Eradication Initiative; 2019.
5. World Health Organization Regional Office for South-East Asia. 12th meeting of the South-East Asia regional certification commission for Polio eradication (SEA-RCCPE); 2019 Sep 18–19. Dhaka: Bangladesh; 2019.
6. Coordinating Center for Polio Eradication. Polio outbreak preparedness and response plan. Geneva: Coordinating Center for Polio Eradication; 2006.
7. Department of Disease Control, Division of Vaccine Preventable Diseases (TH). Polio outbreak preparedness and response plan 2017. Thailand polio outbreak simulation exercise; 2018 May 1; Tak. 2017. (in Thai)
8. World Health Organization. Standard operating procedures: responding to a poliovirus event or outbreak version 3. Geneva: World Health Organization; 2019.
9. World Health Organization Regional Office for Europe. Polio outbreak simulation exercise. Denmark: World Health Organization; 2015.
10. Moulds HJ, Khetsuriani N, Deshevoi S, Butler R, Simpson J, Salisbury D. Simulation exercises to strengthen polio outbreak preparedness: experience of the World Health Organization European region. JID. 2014;210(S1): 208–15.